

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 15.02.2020

Kabul Tarihi: 28.02.2020

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE “PONTUS CUMHURİYETİ” KURMA ÇALIŞMALARI*

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERAY BİBER**

Öz

I. Dünya Savaşı yıllarında Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlar çetecilik faaliyetlerinin yanı sıra kurdukları cemiyetler vasıtasıyla da örgütlenmelerine hız verdi. Rusların 1916 yılında Trabzon'u işgali ile iki yıla yakın şehir, Rumlardan oluşan bir meclis tarafından yönetildi. I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi ile bölgede yaşayan Rum din adamları ve aydınları bir devlet kurulması için uygun zeminin oluştuğunu düşünüyordu. Aynı dönemde Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gittiğinde Pontus Cemiyeti teşkilatlanmış durumdaydı. Karadeniz Bölgesi'nden gelen istihbarat raporlarında, Rumların Pont(us) Cumhuriyeti adıyla bir oluşum içinde oldukları bilgisi geliyordu. Osmanlı Hükümeti, gelen istihbaratlar doğrultusunda taktik kalıp durumu kontrol altına almaya çalıştı. Mustafa Kemal Paşa, müfettiş olarak Osmanlı Hükümeti'ne yazdığı raporlarda Rum çetelerinin faaliyetlerinden, Pontus iddialarından da bahsediyordu.

Pontus faaliyetlerinin etkin isimlerinin başında Amasya Metropolitleri Germanos ve Trabzon Metropolitleri Hrisantos geliyordu. Germanos silahlı mücadeleyi desteklerken Hrisantos, siyasi anlamda yurt dışında, Karadeniz Rumlarının mücadelesini verdi. Atina, Marsilya, Bakü ve Batum'da Pontus toplantıları, kongreleri düzenlendi. Karadeniz Rumlarını örgütlemek ve Pontus Devleti'ni kurmak için çalışmalar yapan Hrisantos ve Marsilya'da tüccar olan Konstantin Konstantinides yurt dışında faaliyetler gösterip diplomatik temaslarda bulundu. Karadeniz Bölgesi'nde Rumları kışkırtmak, örgütlenmelerini sağlamak için kişisel faaliyetlerin dışında devletlerin de katkısı oldu. Bu devletlerden biri Yunanistan'dı. Yunanistan, Rumlar arasında örgütlenmelerine her ne kadar yardım etse de Rumların istediği duruşu gösteremedi. Özellikle Venizelos yurt dışında Karadeniz'in Ermenilere verilmesi konusunda görüşmeler yaptığında Rumlarla fikir ayrılığına düştü. Nitekim Hrisantos bu durum karşısında Batum'daki Rumlarla işbirliği yapma yolunu seçti.

Aralık 1919'da Batum'da "Pontus Cumhuriyeti" adıyla bir heyet kuruldu. "Pontus Cumhuriyeti/Heyeti"ni bir süre sonra resmileştirmek adına seyahat belgeleri düzenlendi, mahkeme kuruldu, harita yapıldı ve bayrak tasarlandı. Bu gelişmeler yaşanırken sadece Yunanistan değil diğer devletler de Kara-

* Türk Tarih Kurumu ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından 11-14 Haziran 2019 tarihleri arasında düzenlenen 19 Mayıs ve Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

deniz'deki azınlıklar üzerinde çalışmalar yaptı. Ancak bu devletlerden Amerika'nın, Pontus meselesi ile yakından ilişkili olan Amerikan Board misyonerleri yüzünden ayrı bir yeri vardı. Adı geçen misyonerler Merzifon Amerikan Koleji ile bölgede yaşayan Rumları etkisi altına almak için faaliyetlerde bulundu. Amerikan Koleji'nin faaliyetleri karşısında Ankara Hükümeti önlemler aldı. Rumların bu faaliyetleri karşısında Osmanlı Hükümeti gibi Ankara Hükümeti de birtakım tedbirler almak zorunda aldı.

Anahtar kelimeler: Karadeniz Rumları, Pontus, Pontus Cumhuriyeti, Hrisantos, Konstantinidis.

Efforts To Establish The “Pontus Republic” During The National Struggle Period

Abstract

During the course of the World War I, the Greeks of the Black Sea Region concentrated on their organizational framework via their political societies besides their militia activities. With the Russian occupation in 1916, the city of Trabzon was governed by a parliament led by the Greeks for a period of two years. With the Armistice of Mudros after the World War I, the Greek clerics and intellectuals of the region thought that the milieu was convenient for a Greek state. When Mustafa Kemal Pasha arrived in Samsun as the Ninth Army Inspector, the Pontus Society had already been organized. The intelligence reports flowing from the Black Sea Region highlighted the information that the Greeks were involved in an organization named Pontus Republic. In accordance with the intelligence records, the Ottoman government strove to stand alert and assert control in the region. In his communiqués to the central government, the Inspector Mustafa Kemal Pasha provided data about the Pontus claims and activities of the Greek militia.

The Metropolitan Bishop of Amasya Germanos and the Metropolitan Bishop of Trabzon Chrisantos were the prime figures of the Pontus activities. While Germanos agitated for armed struggle, Chrisantos orchestrated the political propaganda for the Pontus cause abroad. He organized Pontus meetings and congresses in Athens, Marseille, Baku and Batumi. Chrisantos who strove to organize the Black Sea Greeks and establish the Pontus State involved in diplomatic affairs abroad along with a merchant in Marseille named Konstantinos Konstantinidis. Besides the individuals, the states acted to agitate the Greeks of Black Sea and worked for their organizational structure as well. One of these states was Greece. Although helping the Greeks' organizational process, Greece could not display the stance the Greeks dreamed of. Especially Venizelos's meetings abroad in favor of leaving the Black Sea region to the Armenians faced heavy criticism from the Pontus Greeks. Upon this, Chrisantos opted to cooperate with the Greeks in Batumi.

A delegation called “Pontus Republic” was formed in December 1919 in Batumi. After a while, in order to formalize this “Pontus Republic/Delegation”, travel documents were prepared, a court was inaugurated, a map was created and a flag was introduced. During these developments, not only Greece but also other states focused on the minorities of the Black Sea Region as well. Among these states, the US occupied a significant place because its American Board missionaries active in Pontus Question. These missionaries tried to influence the Greeks of the region via Merzifon American College. The Ankara government took certain measures against the activities of the American College. Like the Ottoman government, the Ankara government had to take several precautions against the Greek activities as well.

Keywords: Black Sea Greeks, Pontus, Pontus Republic, Chrisantos, Konstantinidis.

Giriş

Osmanlı Devleti tebaası olarak yüzyıllar boyunca Müslümanlar ve gayrimüslimler birlikte yaşamıştır. Ancak Avrupa'yı etkisi altına alan milliyetçilik

hareketleri Osmanlıyı da etkisi altına almıştı. Bunun neticesinde çeşitli propaganda çalışmaları ve çıkan isyanlarla Yunan Devleti kurulmuştu.¹ Yunan Devleti'nin kurulması Anadolu'daki Rumları cesaretlendirmişti. Bundan böyle kendileri için Osmanlı'dan ayrı bir devlet kurma hayali gerçeğe yakın olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştı.

I. Dünya Savaşı sırasında Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlar, dış güçlerin kışkırtmasıyla taşkın hareketlerde bulunmaya başlamıştı. Rum çeteleri ve cemiyetleri faaliyetlerde bulunuyordu. Rum çete ve cemiyetlerinin örgütlenmesinde ve desteklenmesinde bölgedeki Hristiyan din adamları, yurt dışındaki Rumlar, İtilaf Devletleri de destek veriyordu. Buradaki amaç bölgede Rum Devleti/Cumhuriyeti kurmaktı. Bu amaç doğrultusunda Karadeniz Rumları, Dünya kamuoyuna Rumların bölgede nüfus olarak fazla olduklarını, tarihi geçmişlerinin Türklerden daha eski olduğunu ve Türkler (Müslümanlar) tarafından Rumlara karşı saldırgan bir politika izlendiğini iddia edip kabul ettirilmeye çalışıyorlardı.

Bağımsız bir Pontus Devleti kurma fikrini ortaya atan ve finanse edip hemen ardından Avrupa'da bu konuda propaganda yapılmasını sağlayan kişi, Marsilya'da yaşayan Konstantin Konstantinidis'ti. I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi ile bölgede yaşayan Rum din adamları ve Rum aydınları bir devlet kurulması için uygun zeminin oluştuğunu düşünüyordu. Biz çalışmamızda Pontus Cumhuriyeti kurma çalışmaları üzerinde yoğunlaşacağız. Bu noktada siyasi boyutta yapılan faaliyetler üzerinde durulacaktır.

Milli Mücadele Başlarında Pontus Cumhuriyeti Hakkında İstihbarat

Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gitmeden önce Rumların bölgede çetecilik ve cemiyet faaliyetleri mevcuttu.² 13 Şubat 1919 tarihli yazıda Rumların Karadeniz sahillerinde Pont(us) Hükümeti teşkili hakkında bilgi alındı. Pontus Cumhuriyeti, olarak adlandırılan bir komite mevcuttu.³ Bu komite hakkında Türk arşiv belgelerinde bilgiler bulmak mümkündür. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Şubat 1919'da Trabzon vilayeti ve Canik Mutasarrıflığı'ndan Karadeniz sahillerindeki Rumların Pont(us) Cumhuriyeti adıyla hükümet kurma amacında oldukları ve bu konu hakkında bilgi toplamalarını istedi.⁴ Trabzon'da Pontus Cumhuriyeti adı altında yeni bir devlet

¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997, s. 185.

² Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Ankara 1993; Ali Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara 1995; Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyân-Koçgiri, Pontus-Bir Paşa-Nurettin Paşa*, İstanbul 2000; Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1918-1923)*, Ankara 2001; Süleyman Beyoğlu, "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ankara 2007, s. 365-385; Süleyman Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, İstanbul 2009; Hadiye Yılmaz, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Ankara 2010; Bestami Bilgiç, *Doğu Karadeniz Rumları: İsyân ve Göç*, Ankara 2011; Tuğba Eray Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016; Mehmet Okur, "Karadeniz'de Rum Çete Faaliyetleri ve İtilaf Devletleri'nin Rolü", *Karadeniz'de İsyân Mücadele ve Propaganda*, Editörler: İ.H. Demircioğlu - R. Çiçek - M. Okur, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 57-67; Rahmi Çiçek, "Trabzon Vilayeti'nde Rum Faaliyetleri ve Muhafaza-ı Hukuk-u Cemiyeti'nin Kuruluşu", *Karadeniz'de İsyân Mücadele ve Propaganda*, s. 219-235.

³ Osman Fikret Topallı, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihi*, Haz.: Veysel Usta, Trabzon 2011, s. 179.

⁴ BOA, DH-ŞFR, nr. 96/233, 1337.Ca.18 (19 Şubat 1919); DH-ŞFR, nr. 96/234, 1337.Ca.18 (19 Şubat 1919).

kurulacağı söylenmesi, bölge halkını tahrik ediyordu. Nitekim halkın böyle düşünmesi için sebepler vardı.⁵

Osmanlı Hükümeti tarafından Karadeniz sahillerindeki Rumları Pontus Cumhuriyeti adı altında birleştirmek isteyen heyet hakkındaki istihbarat, düzenli olarak alınmaktaydı.⁶ Aynı zamanda Pontus Hükümeti hesabına çalıştıkları bilinen kişiler, takip edilerek karışıklık çıkarıp teşkilatlanmaları önleniyordu.⁷

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında Pontus Cemiyeti teşkilatlanmış durumdaydı.⁸ Osmanlı Hükümeti, Pontus Hükümeti'nin kurulmasını engellemek için önlemler almıştır. Bu konu hakkında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da sesini duyurması son derece önemlidir.⁹ Bu gelişmeler yaşanırken 4 Mart 1919'da İstanbul'da *Pontus* isimli bir gazete yayınlanmaya başladı.¹⁰ Bu gazete merkezi Trabzon olmak üzere Karadeniz Bölgesi'nde bir Rum Cumhuriyeti kurulmasını sağlamak amacıyla faaliyete geçtiğini ilan etti.¹¹

İzmir'in işgalinden sonra yerli Rumlar, Pontusculara karşı Trabzon halkını uyanık olmaya çağırarak *İstikbal* gazetesini, iki gün boykot ettiler. *İstikbal* gazetesi, Trabzon ve geniş bir Karadeniz sahilini "*Pontus Rum Cumhuriyeti*" haline getirmek için çaba gösteren Trabzonlu Rumlara ve metropolithanesine karşı mücadele etti.¹²

İçişleri Bakanı adına Müsteşar Keşfi, Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu raporda; Rum Patrikhanesi'nin başvurusu üzerine Trabzon ve çevresinde Pontus Hükümeti adına teşkilatlar oluşturulması için Yunan subaylarından birkaçının Trabzon'a gönderileceği, Atina tarafından da silah ve cephane gönderileceği bilgisi veriliyordu. 27 Kasım'da gelen vapurdan Doktor Katmanis adında bir asteğmen ile dört Yunan askerinin çıktığı Trabzon Valiliği tarafından bildirilince buna cevap olarak, sözde Yunan Kızılhaç'ı adına hareket etmeleri muhtemel olan söz konusu kişilerin takip edilerek faaliyetlerine, teşkilat oluşumuna ve silahlanmalarına meydan verilmemesi gerektiği bildirildi.¹³ Bu konuda İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından gerekli girişimlerde bulunulması ve sonuç hakkında bilgi verilmesi Dışişleri Bakanlığı'na yazıldı.¹⁴

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan Pontus faaliyetleri hakkında Trabzon Mevki Komutanlığı'na gönderdiği yazıda, Harbiye Nezareti'nin 22 Kasım 1919 tarihli emirlerini bildirmişti.

⁵ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Ankara 2003, s. 36/77.

⁶ BOA, DH.ŞFR, nr. 616/95, 21 Şubat 1335 (21 Şubat 1919); DH.ŞF, nr. 96/234, 18 Ca. 1337 (19 Şubat 1919).

⁷ BOA, DH.ŞFR, nr. 105/20, 9 Ra. 1338 (12 Şubat 1919).

⁸ Seyfi Yıldırım - Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, Ankara 2010, s. 149.

⁹ BOA, DH.ŞFR, nr. 614/36, 8 Şubat 1335 (8 Şubat 1919).

¹⁰ Yıldırım - Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 146.

¹¹ Halit Eken, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları: Kapancızade Hamit Bey*, İstanbul 2008, s. 36.

¹² Ö.S. Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 17 Mayıs 1919, s. 3.

¹³ Yunan Kızılhaç'ının Trabzon'daki faaliyetleri için bkz.: Ramazan Erhan Güllü, "Mütareke Döneminde Yunan Kızılhaç'ının Trabzon'daki Faaliyetleri", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı-II*, Editörler: Hikmet Öksüz - Mehmet Okur vd., Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019, s. 779-790.

¹⁴ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 132.

Trabzon ve çevresinde kurulmaya çalışılan Pontus Hükümeti'nin durumunu incelemek üzere Patrikhane tarafından sekiz kişilik heyet gönderilmişti. Bu heyet sonrasında İstanbul'a dönmüştü. Bu heyetin ifadesine göre; Yunanistan'dan buraya düzenli asker ve cephane gönderilmekte, Rusya'daki Rumlardan yüklü miktarda yardım alınmaktaydı. Pontus Cumhuriyeti'nin jandarmasını düzenlemek üzere Dimitriyos Kolitilyani, Niyakola Dimlay ve Petros Limenyakis adlarındaki üç Yunan subayı, Trabzon taraflarına gidecekti. Pontus Hükümeti'ne teslim edilmek üzere Ekim ayında Amerika'dan satın alınan bir yelkenlinin, geminin sözde yükü olan manifaturayı çıkarmak üzere Romanya taraflarına gitmiş olduğu, gelen haberlerden anlaşılmıştı. Venizelos, İstanbul meselesini şimdilik daha sonraki bir zamana bırakarak bunun yerine Pontus Karadeniz Hükümeti'nin kurulması ve Trakya, Epir, Oniki Ada meselelerinin halledilmesiyle uğraşmak gerektiğini düşünmüş ve bu amaçla Patrikhane'ye talimat vererek Doğu Trakya ile Pontus için teşkilat ve propaganda merkezi olarak İstanbul'un kabul edilmesi yönünde faaliyete başlamasını istemişti.

Temmuz 1919 tarihinde Kastamonu'dan alınan bir bilgiye göre Pontus Hükümeti ile alakalı bir teşkilatın varlığı mevcuttu. Kastamonu halkının Osmanlı Hükümeti ile birlikte bu teşkilatlanma için mücadele etmesi istenmişti.¹⁵ Ziraat Bankası'ndan bir Rum'un başka bir Rum'a bin lira gönderdiği ve bu paranın Pontus Hükümeti ile alakalı olduğu Kastamonu'dan Dâhiliye Nezareti'ne istihbari bilgi olarak gönderildi.¹⁶

Aynı zamanda İstanbul ve çevresinde sivil kıyafet giymiş bazı Yunan subayları, silah altında iken terhis edilmiş Rum askerleri ve çeşitli gizli komite kurmayları tarafından halk arasında Yunanistan lehinde propaganda faaliyetlerinin arttığı ve gizli teşkilatın genişletilmeye çalışıldığı görülmüştür. Rumlar, yukarıda bahsedilen çalışmalarıyla Yunanistan Hükümeti tarafından hazırlanan bir programın uygulanması, ortaya çıkarılması ve siyasetin zorlanması için faaliyetlerini artırmaya başladılar. Özellikle Trabzon ve çevresini ilgilendiren bu haberlerin önem ve ciddiyetle takibi hususunda; Batum ve çevresindeki Rumların mülklerinin, içeride ve dışarıda olan ilişkilerinin sürekli olarak gözlenmesi, büyük önem taşımaktadır. Karadeniz Pontus Hükümeti'ni oluşturacak Yunan faaliyetlerinin olay anında tespiti ve yok edilmesi, önemli bir konudur. Hükümetin siyasi faaliyetlerine ve müdahalesine esas oluşturacak bilgilerin edinilerek bunların zamanında ilgili makama ulaştırılması; Trabzon Mevki Komutanlığı'na, 3. Kolordu Komutanlığı'na ve 9. Kolordu Komutanlığı'na da bilgi verilmesi gerekmektedir.¹⁷

¹⁵ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, nr. III-3/14/27, 6 Temmuz 1335 (6 Temmuz 1919).

¹⁶ *BOA, DH.ŞFR*, nr. 636/102, 7 T. 1335 (7 Temmuz 1919). Batum'da (Pontus Hükümeti) namına teşkil edilen cemiyetin kurucusu ve esas idarecisi Leonidi, Trabzon halkı tarafından gayet iyi tanınıyordu. Leonidi, I. Dünya Savaşı sonunda Trabzon'un Osmanlı kuvvetleri tarafından kurtarılış günlerinde Rum çetelerinin başında Türklere silahla karşı koyan Rum'dur. Leonidi, Rus kuvvetleri ile Batum'a çekilmiş ve burada da Pontus Cemiyeti'ni kurmuştur. Bkz.: *İstiklal Harbi Gazetesi*, 19 Aralık 1919, s. 2.

¹⁷ *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)*, İSH 2-B, K. 45, G. 47, 16 Kasım 1335 (16 Kasım 1919); *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 134-135.

Trabzon Metropolit Hrisantos ve Pontus

Pontus Devleti'ni kurmak için çalışan Trabzon Metropolit Hrisantos,¹⁸ siyasi anlamda yurt dışında, Karadeniz Rumlarının mücadelesini veriyordu.¹⁹ Ruslar, Trabzon'u 18 Nisan 1916 tarihinde işgal ettiği zaman²⁰ Vali Cemal Azmi, şehrin idaresini geçici Rum Yönetimi'ne teslim etti.²¹ Hrisantos, Rus ordusunun 1916'da şehre girişi esnasında Kafkas Valisi Büyük Dük Nikolay Nikolaeviçi karşıladı. Daha sonraki yıllarda Atina'nın ve tüm Yunanistan'ın Başpiskoposu olan Hrisantos, bu hareketiyle Pontus Hellenizmi'nin önde gelen isimlerinden birisi olmuştu.²² Hrisantos, Rus Komutanı Şvartz'ın müsaadesiyle çoğunluğu Rumlardan oluşan yeni bir belediye meclisi kurdu.²³ Trabzon iki yıla yakın geçici yerel Rum Bölgesi oldu. Bu süre zarfında karma mahkemeler kurulup, jandarmalar organize edildi.²⁴ Kurulan geçici hükümet; Birleşmiş Devletler, İtilaf Devletlerin yerel delegeleri, Türk nüfusu ve Rus yetkililer tarafından tanındı.²⁵ Pontus temsil heyetinin 10 Mart 1920'de Barış Konferansı'na sunduğu raporda; Trabzon Müftüsü ve III. Ordu Kumandanı Vehip Paşa'nın, Trabzon'da kurulan Hrisantos'un başkanlığındaki geçici Rum yönetiminden çok memnun kaldıkları ileri sürülmüştür.²⁶

Trabzon Metropolit Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması için Paris'e gitmiş fakat kendine ilgi gösterilmediği için İstanbul'a dönüp bazı temaslarda bulunmuş ve Trabzon Rumlarına eski imtiyazlarının verilmesi şartıyla bir uzlaşma teklif etmişti. Ancak Metropolit'in tekrar Rusya'dan Rumların, Trabzon Vilayeti'ne göç etmelerini sağlaması veya vilayetteki Rumlar arasında esaslı bir teşkilat yapmaya çalışması muhtemeldi. Bu görüşü, söz konusu kişinin Batum seyahati ve her tarafta görülen özel Rum faaliyetleri doğrulamıştır.²⁷

¹⁸ "Trabzon Metropolit Hrisantos, Türkler tarafından ölüm cezasına çarptırıldığı için Anadolu'daki hezimetten sonra Yunanistan'a sığındı. Aile adı Filipides olan metropolit, 1919'da 37 yaşındaydı. Daha sonra Atina Başpiskoposu ve Yunanistan Kilisesi'nin şefi olacaktı. 1933'da Atina'da yayımlanan, (Ηερχλιση Τραπεζουτου) Trabzon Kilisesi'nin yazarıdır..." Bkz.: Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Çev.: Hakkı Devrim, İstanbul 1974, s. 231.

¹⁹ Hrisantos'un yetki alanı Zonguldak, Sinop, Trabzon, Gümüşhane, Samsun, Yozgat ve Çorum'u kapsıyordu. Bkz.: Yıldırım - Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 145.

²⁰ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.üncü Ordu Harekatı*, II, Ankara 1993, s. 202-207; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975, s. 259; Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, İstanbul 2012, s. 10. Trabzon'un işgalinin 17 Nisan olduğuna dair bkz.: Aziz Samih İlter, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Hatıraları*, Yay. Haz.: Zekeriya Türkmen - Elmas Çelik, Ankara 2007, s. 99; Önder Duman, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu (1908-1918)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 77-79.

²¹ *UK The National Archives (NA), Cabinet Papers (CAB)*, nr. 24/101/2; *The Pontus Question, Memorandum Submitted to the Peace Conference on march 10, 1920* by The Pontus Delegation, s. 3; Yorgo Andreadis, *Tamama Pontus'un Yitik Kızı*, Belge Yayınları, İstanbul 2012, s. 72-73.

²² *Η Σφαγή των Ποντιων*, Ελευθεροτυρία 2010, s. 105, *(İ Sfagi ton Pontion, Elefterotipia 2010, s. 105)*.

²³ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986, s. 9-10. V. Rus Kolordu komutanı Vladimir Liyahov karargâhını Trabzon'da kurmuştur. Trabzon bölgesi komutanlığını Alman asıllı Rus General Şvartz'a vermiştir. Bkz.: Goloğlu, *a.g.e.*, s. 259.

²⁴ NA, CAB, nr. 24/101/2.

²⁵ NA, CAB, nr. 24/101/2; *The Pontus Question, Memorandum Submitted to the Peace Conference on march 10, 1920* by The Pontus Delegation, s. 3.

²⁶ Bkz.: *The Pontus Question, Memorandum Submitted to the Peace Conference on march 10, 1920* by The Pontus Delegation, s. 3-4.

²⁷ ATASE, İSH2-B, K. 53, G. 15, 23 Şubat 1336 (23 Şubat 1920).

Trabzon Metropolitisi Hrisantos, Kuva-yı Milliye hakkında topladığı bilgileri Pontus İdare Heyeti'ne tebliğ etmek ve alınan kararları hazırlamak üzere Venizelos'un bilgisi dâhilinde Batum'a gitti.²⁸ Trabzon Metropolitisi'nin Pontus Hükümeti kurulması amacıyla Avrupa'ya gittiği dönüşte Batum, Tiflis ve civarını gezerek aynı amaçla propaganda yaptığı, yakında yine Pontus Meselesi hakkında girişimlerde bulunmak üzere Paris ve Londra'ya gideceğinin bilgisi, haber ajansları tarafından da bildirilmekteydi.²⁹

Cemiyet kurulduktan sonra Batum'da *Serbest Pontus* adında bir gazete yayınlanmaya başladı ve Yunan Kozis, yayın işini üzerine alarak İstanbul'dan aldığı talimat çerçevesinde gazeteyi idare etti.³⁰ Pontus Heyeti'nin ilk resmî seyahati, 1 Eylül 1920 tarihinde yapıldı. Kafkasya ve Trabzon'da oturan Rumlar, yolculuk yapacakları zaman Batum'daki Pontus Cumhuriyeti'nin idare merkezinden bu belgeleri almakta ve Batum'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'na onaylattıktan sonra serbest olarak istedikleri yere kadar seyahat etmekteydiler.

Pontus Kongreleri

Pontus Devleti'nin kurma faaliyetine yönelik çalışmalar yurt dışında aktif olarak yapılmaktaydı. Ekim 1917 ayı ortalarında Atina'da (Yunanistan) Karadeniz kıyılarında yaşayan Rumların temsilcilerinin katıldığı bir konferans toplandı.³¹ Marsilya'da *Pontus Merkez Bürosu/Birliği* kuruldu. Giresun eski belediye başkanının oğlu Konstantin Konstantinides 4 Şubat 1918'de *Pontus Kongresi*'ni topladı.³² Avrupa'da yoğun siyasî propaganda faaliyetleri başladı. Avrupa kamuoyuna Sovyet Dışişleri Komiseri Troçki'ye telgraf çekilerek "*Pontus'un kendi kaderini tayin hakkını savunması ve bu konuda etkili bir müdahale*" istendi. Bu kongre sonrasında Temmuz 1918'de Bakü'de *Pontus Kongresi* yapıldı. Kongrede; Pontus'un bağımsızlığı, I. Dünya Savaşı'nda Kafkaslara giden Rumların Türkiye'ye geri dönmeleri konuları ele alındı. Ekim 1918'de Batum'da *Pontus Milli Merkezi/Pontus Merkez Birliği* kuruldu. Konstantinides, 2 Kasım 1918'de Marsilya'da *İkinci Pontus Kongresi* toplandı. Kongrede; Karadeniz'de yaşayan bir buçuk milyon Rum'un soykırım tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları, soykırımın önlenmesi gerektiği ve Pontus Devleti'nin kurulması için Avrupalı devletlerin yardım etmesi gerektiğini belirtmişlerdi.³³ Konstantinides'in bu kongrede verdiği nüfus ile ilgili rakamlar gerçekleri yansıtmıyordu. Daha sonrasında 6 Temmuz 1919'da Batum'da *Pontus Kongresi*'nde toplandı.

²⁸ 11 Ocak 1920 tarihli Harbiye Nazırı'nın 15., 13. ve 3. Kolordu Komutanlığı'na yazdığı yazı bkz.: *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 156.

²⁹ 23 Şubat 1920 tarihinde 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in Erzurum'dan Harbiye Nezaretine gönderdiği şifre için bkz.: *a.g.e.*, s. 193.

³⁰ *Pontus Meselesi*, Yay. Haz.: Gedikli, s. 105; M.S. Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1999, s. 236.

³¹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 367.

³² Yerasimos, *a.g.e.*, s. 367-368; Ö.S. Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 21 Kasım 1919; Sezai Balcı, *Giresun Rumları ve Gayrimüslim Bir Belediye Başkanı: Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, Libra Kitap, İstanbul 2012, s. 49-52.

³³ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 368; Yıldırım - Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 147.

Kongrenin ilk oturumunda; Pontus'un Yunanistan ile birleşmesi, Pontus'un tam bağımsızlığı ve Hrisantos, Konstantinides ve Eoeconomu'nun Paris Konferansı'nda yetkili temsilciler olması kararı alındı.³⁴ Bu kongreden bir yıl sonra Batum'da 19 Temmuz 1920'de Kafkasya ve Güney Rusya temsilcileri ve Hrisantos'un katıldığı *Pontus Kongresi* toplandı. Kongrede; Rumların eğitimi için Yunanistan'a gönderilmeleri ile Avrupa, Rusya ve Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Rumların durumu görüşüldü.³⁵

I. Dünya Savaşı yıllarında başlayan Pontus Rumlarının örgütlenmeleri Milli Mücadele yıllarında da devam etmişti. Marsilya ve Batum'da yapılan kongrelerde alınan kararlar doğrultusunda hareketlerine devam etmeye çalışmışlar, ancak başarılı olamamışlardır.

Pontus Devleti Kurmak İçin Yapılan Diplomatik Temaslar

Pontus Devleti'ni kurmak için diplomatik çalışmaları, Trabzon Metropolitisi Hrisantos ve Marsilya'dan Kostantinides yapmaktaydı. Kostantinides özerk bir cumhuriyet istemekteydi. Ancak Ermeniler de Trabzon'u kurmayı planladıkları devletin içine katmayı düşünüyordu. Pontus Rumları bunlara karşılık Yunanistan'dan destek bekliyordu. Ancak Venizelos'un talepleri ise Kasım 1918'de Küçük Asya'nın batısı ile ilgiliydi. Aynı zamanda Venizelos Trabzon'un Ermenilere verilmesini savunuyordu. Hrisantos Venizelos'un bu tavrı ve Ermenilerin istediğini engelleyebilmek için, Paris Konferansı öncesi Batum'a gitti. Batum'daki Pontus dernek yöneticileriyle görüştü. Türklerle görüşmemeleri ve Ermenilere karşı herhangi bir eylemde bulunmamalarını istedi.³⁶ Batum'daki Pontus Rum Derneği bağımsız bir devlet istemekteydi. Hrisantos İstanbul, Atina ve Marsilya'dan sonra Paris'te konferansa katıldı. *Pontus Meselesi* adlı muhtırayı sundu.³⁷ Hrisantos ile görüşen Venizelos, Karadeniz Rumlarının isteklerini kabul etmiş gibi gözüktüyordu.³⁸ Pontus Devleti kurulması yönündeki tezlerini tanıtmaya, taraftar kazanmaya ve Paris Barış Konferansı üzerinde etkili olmaya çalışan Hrisantos, bu bildirisini 25 Mayıs 1919'da, o tarihte Paris'te bulunan İngiltere Başkanı Lloyd George'a da gönderdi.³⁹

Hrisantos'un yurt dışında özellikle Avrupa'daki çalışmaları sonuçsuz kalmıştı. Kısa süreliğine destek görse de başarıya ulaşamamıştır.

Yunan Hükümeti ve Pontus Meselesi

Karadeniz bölgesinde Rumları kıskırtmak, örgütlenmelerini sağlamak için birçok devlet çalışmakta ve destek olmaktaydı. Bunlardan biri de Yu-

³⁴ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 389; S. Yıldırım - Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 146.

³⁵ Yıldırım - Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 166.

³⁶ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 381-382/384.

³⁷ Muhtıranın tamamı için bkz.: *Pontus Meselesi*, s. 161-164.

³⁸ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 384.

³⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara 1987, s. 40; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968, s. 147-150; Çapa, *Pontus Meselesi...*, s. 8. Hrisantos, sayısal verilerini 1908'deki salnameye göre aldığını belirtmekteydi. Ancak Hanefi Bostan, 1908 yılına ait böyle bir salnamenin mevcut olmadığını ileri sürmektedir. Bkz.: M. Hanefi Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul 2012, s. 460-461.

nanistan'dı. Yunanistan'ı burada konu olarak almamızın en büyük sebebi, Yunanistan'ın Karadeniz'deki Rumları kendi ırkdaşı ve dindaşı olarak görüp faaliyetlerini bu yönde yapmasıdır. Yunan Hükümeti'nin emir ve teşvikiyle İzmir'de olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin doğusunda da işgal sahası hazırlanmak üzere Karadeniz'de *Pontus Cumhuriyeti* adıyla, 5-10 kişiden oluşan bir idare heyeti kurulmak isteniyordu. Yunan Hükümeti tarafından Trabzon Rumları silahlandırılmaktaydı. Yunan subaylarının komutasında oluşturulan çeteler, eşkıyalık yaparak Müslüman halkı katletmekte ve köylerini tahrip edip yakarak bölgenin asayişini bozmaktaydı.

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifrede;

“Kolordu bölgesinde asayiş bozulmadığı gibi emniyet ve asayişin korunmasına daha fazla dikkat ve gayret edilmektedir. Bölgede Hristiyan unsurlar, yalnız Trabzon'da bulunmaktadır. Burada da bu unsurlar arasında düşmanlığa yol açacak bir durum yoktur. Rumlardan bazılarının Batum'a göç ettiği anlaşılıyor. Göç eden Rumlar, Pontus Hükümeti'nin kurulması için Trabzon'da çoğunluğu sağlamak üzere Karadeniz'in kuzey sahillerinden ve Batum çevresinden Yunanistan'ın teşvik ve propaganda-sıyla birkaç ay önce göç etmiş Rumlar olup yerlerine geri dönmek düşüncesiyle hareket etmekteydi. Daha önceden bu vilayete, birçok Rum göç etti ve yerel idareciler bunları kabul etti. Memleketimiz vatandaşı olmayan bu Rumların kabul edilmemesi, Kolordu'ya ve birkaç defa Valiliğe yazıldı, Nezaret'e de şikâyet edildi.”⁴⁰

şeklinde bilgi verdi.

Kasım 1919 tarihinde Sivas'tan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderilen şifreyle Pontus Hükümeti'ni teftiş etmek üzere sekiz kişilik bir heyetin gittiği, bunların Patrikhane'ye verdikleri raporun özetinde ise Yunanistan'dan düzenli olarak asker, cephane ve silahın geldiği⁴¹ belirtilmekteydi.

Yunan Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin mücadelesiyle çetelerin yok edilmesine rağmen ümitsizliğe kapılmadı. Amacına ulaşmak için yeni teşkilatlanmaya gitti ve faaliyete geçmek üzere Batum'da, Yunanistan'dan gönderilen şahıslardan oluşan Pontus Rum Cumhuriyeti adıyla yeni, resmî ve faal bir heyet kurdu. Yunan Hükümeti, bu heyetin görev yaptığı binaya “*Pontus Rum Cumhuriyeti*” adıyla büyük bir levha astırdı. Pontus Rum Cumhuriyeti'nin ileri gelenlerinin Yunan Hükümeti ile gerçekleşen muhabere sonucunda, Yunanistan'dan harp gemileriyle gönderilen silah ve cephaneyi, kayık ve istimbotlarla Trabzon kıyılarına gizlice çıkararak Rum halkını mükemmel şekilde silahlandırdıkları istihbaratı geldi. Bu istihbarat, güvenilir yolcular tarafından alınmıştı.⁴²

Yunanistan, Fener-Rum Patrikhanesi ile görüşmeler yapıp Karadeniz hakkında planlar yapmaktaydı. Aralık 1920'de Patrikhane yakınlarında bir evde

⁴⁰ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 83.

⁴¹ *A.g.e.*, s. 111.

⁴² Emniyet Genel Müdürü Mehmet Nurettin Bey'in Harbiye Nezareti'ne istihbarat bilgilerini içeren Ocak 1920 tarihli rapor bkz.: *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 151.

Samsun Metropolitleri Germanos başkanlığında Yunan temsilcinin de bulunduğu bir toplantı yapıldı. Toplantıda, Ankara Hükümeti'nin muhbirleri de bulunuyordu. Alınan istihbarata göre savaşın bahara kadar uzaması durumunda Çarşamba, Bafra, Kızılırmak, Alaşam, Samsun havalisi Çerkezlerinden 5 bin kişilik bir kuvvet hazırlanmaktaydı. Mart 1921'de hazır olacak 10 bin kişilik Yunan kuvvetinin Karadeniz'e nakli için çalışmalar da sürmekteydi.⁴³ Bu toplantıdan bir süre sonra Metropolit Germanos, Karadeniz'de Pontus Hükümeti kurulması için faaliyet gösteren ve ona yardımcı olan 50 kişi ile birlikte tutuklandı.⁴⁴ Avusturya-Macaristan Devlet Arşivi'ne göre, Metropolit Germanos İstanbul'dan aldığı emirle mutasarrıflığa gitmeli ve iki saat içinde bölgeyi terk etmeliydi. Germanos, Ankara'ya polis eşliğinde gitti ve oradan da İstanbul'a götürülerek hapsedildi. Neticede Barış Antlaşması'ndan sonra Viyana'ya gitti ve orada öldü.⁴⁵

24 Şubat 1920 tarihli şifreli telgrafta, Kastamonu Valisi (Ahmet) Cemal Bey tarafından verilen bilgiye göre Pontus Hükümeti'nin Trabzon merkezinden Kastamonu İnebolu Muhaciri'ni hitaben yazılmış mektuplar, İnebolu Postahanesi tarafından alkonulup tercüme edildi.⁴⁶ Mektupların suretlerinde cemiyetlerin Pontus Hükümeti'ne tabi oldukları, ihtiyaç halinde yardım edecekleri yazılmıştı.⁴⁷

Amerikan Board Misyonerleri ve Pontus

Osmanlı topraklarında propaganda çalışmaları yapanlardan en önemlileri arasında Amerikan Board misyonerleri bulunmaktaydı. Misyonerler okullar aracılığı ile çalışmaktaydı. Okul çalışmalarından şüphelenen Türk yetkililer okulda arama yapmıştı. American Board misyonerleri, okullarının bu gibi suçlamalarla ilgisinin olmadığı konusunda güvence vererek okulun aranabileceğini beyan etmişlerdi. Bu faaliyetler çerçevesinde, kolej dâhilinde 1904 tarihinde kurulduğu tespit edilen Pontus Kulübü,⁴⁸ yine aynı yıl kurulmuş olan Yunan-Rum İdman Kulübü ve 1907 yılında kurulan Rum İrfan Kulübü'nün varlığı tespit edildi. Pontus Kulübü'nün nizamnamesi, mühürleri, Yunan bayrakları, kurulması düşünülen Pontus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren ve üzerinde Pontus yazılı harita, fotoğraflar, Pontus armaları ve bazı önemli belgeler ile Rumların Yunan emellerine hizmet ve Pontus Hükümeti'nin kurulmasına teşvik eden çok zararlı bir müessese olduğu ortaya çıktı⁴⁹ ve bu kulüp

⁴³ CA, nr. III-11/48/33, 1 Ocak 1337 (1 Ocak 1921).

⁴⁴ ATASE, İSH-12B, K. 771, G. 18, 13 Şubat 1337 (13 Şubat 1921).

⁴⁵ *Οι Διωγμοί Των Ελλήνων Του Ποντιου (1918-1918), Βασει Των Ανεκδοτων Εγγραφων Των Κρατικων Αρχειων Της Αυστοπουγγαρίας*, Αθηναι 1962 (*İ Diogmi Ton Ellion Tu Pontu (1918-1918), Vasi Ton Anekdoton Engrafon Ton Kratikon Arhion Tis Afstpoungarias*, Atina 1962), s. 15-16.

⁴⁶ BOA, DH.ŞFR, nr. 659/100, 24 Şubat 1336 (24 Şubat 1920).

⁴⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalem Belgeleri (DH.EUM.AYŞ), nr. 33/43, 5 C 1338 (25 Şubat 1920). Karşılaştırma için bkz.: Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, İstanbul 1955, s. 137-138.

⁴⁸ Osman Fikret Topallı, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz.: Veysel Usta, Trabzon 2011, s. 174.

⁴⁹ Yunan bayrağı ile bir arada Pontus bayrağı, Yunanistan Cumhuriyeti'nin Merzifon şubesi mühürü de diğer belgeler arasında bulunmuştu. Bkz.: M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1999, s. 238-239.

olaylardan hemen sonra kapatıldı. Rum olan başkanı ve idare heyeti üyelerinden altı kişi tevkif edildi; Amerikalı olanların ise sadece ifadeleri alındı.⁵⁰ Kolej kapatılıp Amerikalıların görevlerine son verildi.⁵¹ Bu durum karşısında 3 Temmuz 1921 tarihinde, Karadeniz kıyılarındaki bütün kazalar savaş bölgesi ilan edilmişti.⁵²

Pontus Cumhuriyeti / Komitesi’ni Resmileştirme Çabaları

Aralık 1919’da Batum’da “Pontus Cumhuriyeti / Komite” adıyla Yunan görevlilerinden oluşan bir idare heyeti kuruldu ve göreve başladı.⁵³ Burada üzerinde durulması gereken husus, Batum’da kurulan bu komiteye birçok belgede hükümet, cumhuriyet, cemiyet gibi isimler verilmesidir. Bu isimlerin verilmesiyle bölgede bir oluşum olduğu anlaşıldığı gibi kavram kargaşasına da sebebiyet vermektedir. Hükümet ya da Cumhuriyet olarak adlandırılan oluşum aslında bir komitedir. Bu komitenin görevleri; Trabzon ve çevresinde asayiş bozarak yabancı devletlerin müdahalesi sayesinde bir işgal sahası hazırlamaktı. Trabzon kıyılarına, bu amaçla çok sayıda silah ve cephane çıkarıldı. Yunan Hükümeti’nin teşvikiyle Trabzon’da çıkarılması kararlaştırılan isyan planları hazırlanıyordu.⁵⁴

Pontus Cumhuriyeti / Heyeti resmileşmek adına, kurumsallaşmaya çalışıp, varlığını resmen ispat etmek üzere kendi adına seyahat belgeleri (pasaport) düzenlemişti.⁵⁵ Pontus Komitesi üyeleri tarafından ve bir başkandan oluşan bir mahkeme kuruldu ve bu mahkemede kendilerine karşı gelen Rumlar yargılanmaya başlandı.⁵⁶ Aynı zamanda Pontus Cumhuriyeti haritası Dr. G. Goipis tarafından İstanbul’da tasarlandı. Bayrakta Pontus’un sembolü olan üç unsura da yer verildi.⁵⁷ Bunların öncesinde Trabzon’un Rusların işgalinden sonra bu durumdan memnun olan Rumlar çeşitli faaliyetlerde bulunmuştu. Bunlardan biri de Dr. Philon Ktenidis’du ve Yeni Pontus adıyla bir marş yazmıştı:⁵⁸

⁵⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, VII, Devre I, XV, s. 241.

⁵¹ Merzifon Amerikan Koleji öğretmenlerinden Türkçe öğretmeni Zeki Ketani’nin ölümünden sonra okulda arama yapıldı. Bu aramaların öğretmenin ölümüyle alaka değilde silah ve mühimmat bulmak için olduğunu George E. White anılarında yazmıştır. Arama sonrasında bulunan haritanın eski bir harita, mühürün ise Pontus Kulübü’nün mühürü olduğunu ifade etmiştir. Okuldan silah ve mühimmat çıkmadığını, kolejin kapatılıp kendilerinin görevlerine son verilip eve gönderildiğini yazmıştır. Bkz.: George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Tercüme: Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 246-249.

⁵² M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1999, s. 239.

⁵³ Ö.S. Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 19 Aralık 1919, s. 2; Topallı, a.g.e., s. 179; *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 156; Nutuk, s. 418; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993, s. 29.

⁵⁴ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 151-152.

⁵⁵ 11 Ocak 1920 tarihli Harbiye Nazırı’nın 15., 13. ve 3. Kolordu Komutanlığı’na yazdığı yazı bkz.: *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 156.

⁵⁶ BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahşahşığı (HR.İM), nr. 60/39, 1 Haziran 1922.

⁵⁷ *Η Σφαγή των Ποντίων*, Ελευθεροτυπία 2010, σ. 171 (*İ Sfağı ton Pontion*, Elefterotipia 2010, s. 171).

⁵⁸ Dr. Philon Ktenidis’in yazdığı bu şiir, 1918’de Ulusal Konsey tarafından “Pontus Cumhuriyeti”nin ulusal marşı olarak kabul edilecekti. Bkz.: Yorgo Anreadis, *Tamama Pontus’un Yitik Kızı*, Belge Yayınları, İstanbul 2012, s. 94-95.

1	Onca zamandır beklenen gün geldi, O an geldi çattı, Esaret altındaki, Boyunduruk, aşağılanma bitti.	4	Ve ikona Kutsamadan Anavatana Kurban sunalım ona Gençlik, zenginlik ve yaşamı.
2	Pontus'un tepelerinde Karabinalar yaşıyor, 1821 devrimini ve Özgürlük türküleri söylüyor.	5	Tiranın sürgünleri Pontus toprağında Açtı mezarını şehitlerin Her adımda.
3	Dirilişin Büyük Çanı Çalıyor. Herkes giysin En güzel elbisesini	6	Ölü ya da diri hepsi İntikam diyor. Tüm Pontusluları, yıkılmış ülkemiz Silah başına çağırıyor.

Pontus Ulusal Konseyi tarafından hafta iki kere çıkmak üzere *Özgür / Serbest Pontus* adında bir gazete Batum'da yayınlanmaya başladı. Bu gazetenin yayın işini Karadeniz Rumlarından Theofilaktos K. Theofilaktou üzerine alarak İstanbul'dan aldığı talimat çerçevesinde gazeteyi idare etti.⁵⁹ Kafkasya ve Trabzon'da oturan Rumlar, yolculuk yapacakları zaman Batum'daki Pontus Cumhuriyeti'nin idare merkezinden seyahat belgeleri almakta ve Batum'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'na onaylattıktan sonra istedikleri yere kadar seyahat etmekteydiler.

Milli Mücadele sonrasında Yunanlılar gibi Fransızlar da Pontus isyanıyla ilgileniyorlardı. İstanbul Vilayeti'nden alınan rapora göre, Batum'da bulunan Pontus hareketiyle alakadar olan ve çeşitli yerlere dağılan Pontus Komitesi Batum şubesi mensubu Rumlar, Fransız istihbaratı tarafından araştırılmaktaydı.⁶⁰

Sonuç

Karadeniz Bölgesi'nde kurulmak istenen Pontus Devleti için en çok mücadele veren isimler olarak Trabzon metropoliti Hrisantos ve Marsilya'daki Kontandinis yer almaktadır. Siyasi örgütlenmede kongreler ve Avrupa'daki devletlerle ilişkileri Hrisantos sağlamaktaydı. Venizelos Trabzon ve çevresinin Ermenilere verilmesinde bir sakınca görmemektedir. Venizelos'un bu tutumu diğer Pontus Rumları tarafından kınanarak protesto edilmiştir. Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelen Venizelos ve Hrisantos anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Kısa süreliğine de olsa Venizelos, Hrisantos'un görüşünü desteklemiştir. Pontus Rumlarından oluşan bir birlik oluşturulmasını ve Karadeniz'e çıkarma yapma düşüncesi kısa süreliğine mevcuttur. Ancak belirttiğimiz gibi Venizelos'un öncelikli hedefi Batı Anadolu'dur.

Hrisantos Marsilya ve Batum'da çeşitli tarihlerde yapılan Pontus kongrelerine katıldığı gibi Avrupa'da düzenlenen Barış Konferanslarında da yerini almış ve bölgenin Pontuslulara ait olduğunu iddia etmişti. Yurt dışında dünya kamuoyuna Pontus Rumlarının bölgedeki nüfusunu olduğundan fazla göstererek büyük devletlerin desteğini almaya çalışmış ancak bu konuda başarılı olamamıştır.

⁵⁹ *Pontus Meselesi*, Yay. Haz.: Gedikli, s. 105; Şahin, a.g.e., s. 236; <http://www.pontus-news.gr/pontic-article/165074/syntomo-hroniko-tis-istorikis-efimeridas-elytheros-pontos>, (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

⁶⁰ *BCA*, nr. 431C5/30.10.0.0/250.690.5, 2 Haziran 1924.

Pontus Hükümeti / Cumhuriyetinin varlığı birçok Türk arşiv belgesinde yer alan istihbarat raporlarında geçmektedir. Ancak hükümet ya da Cumhuriyet olarak geçen kavramın heyet olduğu düşüncesindeyiz. Bahse konu olan bu Pontus Heyeti/Hükümeti/Cumhuriyeti'nin resmileşmesini sağlamak için bayrak, marş, pasaport gibi girişimleri olmuştur. Venizelos Karadeniz'de kurulmak istenen Ermenistan'a bağlı bir Pontus isterken Hrisantos başta olmak üzere özellikle Batum'da bulunan Pontus Rumları Derneği bağımsız bir devlet talep etmekteydi.

Bu propagandalar, siyasi ve silahlı mücadele karşısında Osmanlı Devleti önlemler almaya çalışırken geçiş döneminde aynı hassasiyeti Ankara Hükümeti de göstermiş ve bölgede Pontus Devleti kurulamamıştı.

Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [=BOA]

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi Belgeler [=DH.EUM.AYŞ]
BOA, DH.EUM.AYŞ, nr. 33/43, 5 C 1338 (25 Şubat 1920).

Dahiliye Şifre Kalemi Belgeleri [=DH.ŞFR].

BOA, DH.ŞFR, nr. 96/233, 18 Ca. 1337 (19 Şubat 1919).

BOA, DH.ŞFR, nr. 96/234, 1337.Ca.18 (19 Şubat 1919).

BOA, DH.ŞFR, nr. 616/95, 21 Şubat 1335 (21 Şubat 1919).

BOA, DH.ŞFR, nr. 105/20, 9 Ra. 1338 (12 Şubat 1919).

BOA, DH.ŞFR, nr. 614/36, 8 Şubat 1335 (8 Şubat 1919).

BOA, DH.ŞFR, nr. 636/102, 7 T. 1335 (7 Temmuz 1919).

BOA, DH.ŞFR, nr. 659/100, 24 Şubat 1336 (24 Şubat 1920).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [=BCA]

BCA, nr. 431C5/30.10.0.0/250.690.5, 2 Haziran 1924.

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi [=ATASE].

ATASE, İSH 2-B, K. 53, G. 15, 23 Şubat 1336 (23 Şubat 1920).

ATASE, İSH-12B, K. 771, G. 18, 13 Şubat 1337 (13 Şubat 1921).

ATASE, İSH 2-B, K. 45, G. 47, 16 Kasım 1335 (16 Kasım 1919).

Cumhurbaşkanlığı Arşivi [=CA]

CA, nr. III-11/48/33, 1 Ocak 1337 (1 Ocak 1921).

CA, nr. III-3/14/27, 6 Temmuz 1335 (6 Temmuz 1919).

The National Archives [=NA]

UK *The National Archives (NA), Cabinet Papers (CAB)*, nr. 24/101/2.

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri.

Yayınlanmış Vesikalar

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, I, Ankara 2009.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Ankara 2003, s. 36/77.

Kitaplar / Makaleler

ANDREADİS, Yorgo: *Tamama Pontus'un Yitik Kızı*, Belge Yayınları, İstanbul 2012.

ARMAOĞLU, Fahir: *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: *Nutuk*, Ankara 1997.

BALCI, Sezai: *Giresun Rumları ve Gayrimüslim Bir Belediye Başkanı: Kaptan Yorgi Konsantinidi Paşa*, Libra Kitap, İstanbul 2012.

BALCIOĞLU, Mustafa: *İki İsyân-Koçgiri, Pontus-Bir Paşa-Nurettin Paşa*, İstanbul 2000.

BEYOĞLU, Süleyman: “Giresun’da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ankara 2007.

BEYOĞLU, Süleyman: *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, İstanbul 2009.

BİLGİÇ, Bestami: *Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç*, Ankara 2011.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.üncü Ordu Harekatı, II, Ankara 1993.

BOSTAN, M. Hanefi: *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul 2012.

COŞAR, Ömer Sami: *İstiklal Harbi Gazetesi*.

ÇAPA, Mesut: *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993.

ÇAPA, Mesut: *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Ankara 1993.

ÇİÇEK, Rahmi: “Trabzon Vilayeti’nde Rum Faaliyetleri ve Muhafaza-ı Hukuk-u Cemiyeti’nin Kuruluşu”, *Karadeniz’de İsyan Mücadele ve Propaganda*, s. 219-235.

DOĞANAY, Rahmi: *Milli Mücadele’de Karadeniz (1918-1923)*, Ankara 2001.

DUMAN, Önder: *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu (1908-1918)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

EKEN, Halit: *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları: Kapancızade Hamit Bey*, İstanbul 2008.

ERAY BİBER, Tuğba: *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

GOLOĞLU, Mahmut: *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968.

GOLOĞLU, Mahmut: *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975.

GÜLER, Ali: *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara 1995.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan: “Mütareke Döneminde Yunan Kızılhaçı’nın Trabzon’daki Faaliyetleri”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı-II*, Editörler: Hikmet Öksüz - Mehmet Okur vd., Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019.

İLTER, Aziz Samih: *Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi Hatıraları*, Yay. Haz.: Zeke-riya Türkmen - Elmas Çelik, Ankara 2007.

Η Σφαγή των Ποντιών, Ελευθεροτυπία 2010.

Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Ποντίου (1918-1918), Βασει των Ανεκδοτών Εγγραφών των Κρατικών Αρχείων της Αυστροουγγαρίας, Αθήναι 1962.

KİTSİKİS, Dimitri: *Yunan Propagandası*, Çev.: Hakkı Devrim, İstanbul 1974.

OKUR, Mehmet: “Karadeniz’de Rum Çete Faaliyetleri ve İtilaf Devletleri’nin Rolü”, *Karadeniz’de İsyan Mücadele ve Propaganda*, Editörler: İ.H. Demircioğlu - R. Çiçek - M. Okur, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019.

ÖZEL, Sabahattin: *Milli Mücadelede Trabzon*, İstanbul 2012.

PEKER, Nurettin: *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, İstanbul 1955.

Pontus Meselesi, Yay. Haz.: Yusuf Gedikli, İstanbul 2009.

SONYEL, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara 1987.

ŞAHİN, M.S.: *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1999.

TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit: *Trabzon’un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986.

The Pontus Question, Memorandum Submitted to the Peace Conference on march 10, 1920 by The Pontus Delegation.

TOPALLI, Osman Fikret: *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihi*, Haz.: Veysel Usta, Trabzon 2011.

WHITE, George E.: *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Tercüme: Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

YERAŞIMOS, Stefanos: *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

YILDIRIM Seyfi - SOFUOĞLU, Adnan: *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, Ankara 2010.

YILMAZ, Hadiye: *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Ankara 2010.

Internet Kaynakları

<http://www.pontos-news.gr/pontic-article/165074/syntomo-hroniko-tis-istorikis-efimeridas-eleytheros-pontos>, (Erişim Tarihi: 21.02.2020).